

УДК 342.723

Людмила Васечко,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри державно-правових дисциплін Національної академії прокуратури України

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

У статті розглянуто поняття обмеження прав людини. Визначені основні групи обмежень прав людини, виникнення яких пов'язане з процесами глобалізації.

Ключові слова: права людини, обмеження прав людини, глобалізація.

З моменту проголошення Загальної декларації з прав людини 1948 р. і до сьогодні світова спільнота, уряди окремих країн, а також фахівці у галузі економіки, політики та права, намагаються віднайти оптимальну модель механізму забезпечення прав людини. Проте, переважною мірою, дослідження в галузі прав людини присвячені питанням розвитку, встановлення, забезпечення та захисту прав людини.

Вважаємо, що в реаліях сьогодення доцільно приділити значну увагу питанням, що стосуються обмеження прав людини, оскільки чітко встановлення причин виникнення, а також допустимості таких обмежень сприяє належному забезпеченню правового статусу особи.

Цілком природно, що права людини становлять значний науковий інтерес для сучасних дослідників. Зокрема дослідженню прав людини в умовах глобалізації приділяли увагу такі вчені, як Є. Г. Лук'янова, М. М. Марченко, О. С. Смірнова, О. М. Цуканова та ін. На питання обмеження прав людини звертали увагу такі дослідники, як О. В. Осинська, Л. Г. Удовика, Д. С. Комарницький та ін. Проте слід зазначити, що саме поняття обмеження прав людини та питання, пов'язані з його об'єктивним існуванням, залишаються дискусійними та недостатньо вивченими.

Метою статті є визначення поняття обмеження прав людини, з'ясування його сутності, а також виокремлення обмежень прав людини, обумовлених процесами глобалізації.

У цілому, у науковій літературі відмічається тісний зв'язок між правами

людини та процесами глобалізації, при цьому підкреслюється позитивний аспект впливу глобалізації на права людини. Так, О. М. Цуканова вважає, що права людини є ключовою ланкою глобалізації. Саме вони дозволяють перебороти відчуження між людиною, суспільством та державою [1]. О. С. Смірнова зазначає, що комплекс прав і свобод людини є тією ланкою, що згуртовує людей, є тим, за що вони борються та виражається в позитивних ідеях справедливості, добра, загального блага [2]. На думку М. І. Матузова, О. В. Малька, права людини є позатериторіальними і позанаціональними, їх визнання, дотримання і захист не є тільки внутрішньою справою тієї чи іншої держави. Вони давно стали об'єктом міжнародного регулювання. Права особистості не є виявом приналежності до окремих класів, націй, релігій, ідеологій, а являють собою загальноісторичне і загальнокультурне надбання. Їх можна назвати моральним фундаментом будь-якого суспільства [3].

Слід, однак, зазначити, що бачення глобалізації у сфері прав людини як виключно позитивного процесу (з яким ми в цілому погоджуємося), не повною мірою висвітлює сутність вказаного явища.

Зокрема слід підкреслити, що поряд із універсалізацією прав людини, яка так чи інакше уже відбувається сьогодні під впливом глобалізації, дедалі більше виникає підстав для обмеження прав людини. При цьому обмеженню прав людини сьогодні недостатньо уваги приділяється на рівні нормативного закріплення.

Д. С. Комарницький стверджує, що «ні міжнародні договори, ні національне

законодавство не можуть обмежувати права людини» [4]. Безперечно, з такою позицією не можна погодитися. Скоріше можна говорити про неприпустимість порушення встановлених прав людини. Обмеження прав людини, тобто законодавче звуження змісту або обсягу прав і свобод людини [5], вкрай необхідне задля забезпечення прав людини, соціальної групи, суспільства [6]. Питання виникають тільки стосовно того, де повинна проходити межа, що дозволяє встановлювати обмеження прав людини, у якому випадку обмеження можна вважати виправданими і як відмежувати обмеження від порушення прав людини?

Ми пропонуємо розглядати обмеження прав людини у більш широкому значенні — не визначати їх лише у якості рамок, встановлених законодавчим шляхом. Досить складно погодитися з думкою О. В. Осинської, що «правові обмеження слід вважати щодо суб'єкта права зовнішнім чинником впливу» [7]. На нашу думку, не слід забувати про самообмеження. Самостійно обмежувати власні права та свободи особа може не тільки зважаючи на правові норми або навіть певні потреби суспільства. Досить часто самообмеження — це свідомий вибір людини. Наприклад, особа стає державним службовцем або обирає військову службу, відповідно приймаючи певні обмеження власних прав та свобод. Разом із тим, нарівні із обмеженнями, встановленими законодавчо, та самообмеженнями існують і обмеження, які не передбачені законодавством, проте спричиняють певні перешкоди для здійснення прав людини (наприклад скрутне матеріальне становище особи).

Тому, на наше переконання, **обмеження прав людини** — це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод.

За такого підходу до розуміння обмеження прав людини важливим є відмежування вказаного поняття від порушення прав людини. Порушення прав людини — це протиправне завдання шкоди правам, свободам та законним інтересам особи, групі або невизначеному колу осіб. Відповідно, основними від-

мінностями обмеження від порушень прав людини є:

— обмеження прав людини може встановлюватись законодавчо, порушення — ні в якому разі;

— порушення прав людини завжди є протиправним, обмеження — ні;

— обмеження прав людини можуть сприяти забезпеченню більш значущих за змістом або за колом осіб інтересів, порушення, як правило, спрямовані на задоволення приватних інтересів;

— обмеження досить часто встановлюються з метою попередження порушень прав людини.

Слід підкреслити, що сьогодні необхідно забезпечити належною увагою питання обмеження прав людини, адже в умовах глобалізації кількість обмежень прав та свобод зростає, тому надзвичайно важливим є визначити їх доцільність та допустимість.

Вважаємо доречним виокремлення чотирьох основних груп обмежень прав людини, що пов'язані із глобалізаційними процесами:

1 група — обмеження, що мають національний та етнічний характер;

2 група — обмеження, що виникають у зв'язку із забезпеченням прав усього людства, а також із прагненням держав до стійкого розвитку;

3 група — обмеження, пов'язані із економічною та фінансовою нерівністю;

4 група — обмеження, що виникають у результаті впливу транснаціональних корпорацій.

Обмеження, що мають національний та етнічний характер — це обмеження, що виникають у результаті упередженого ставлення до людей певної раси або національності, прагнення народів та націй до утвердження власних прав, до самовизначення, а також у зв'язку з етнічними та міжнаціональними конфліктами.

Так, за даними правозахисної організації Amnesty International, у 2009 р. роми в різних країнах Європи були позбавлені можливості користуватися повним спектром своїх прав через дискримінацію, включаючи права на гідне житло і освіту [8]. У 2010 р. ситуація з ромами ще більш ускладнилась. У пресі широко висвітлювалися події, пов'язані

із видворенням ромів із Франції. При цьому слід звернути увагу на той факт, що із закликом припинити обмежувати права ромів до уряду Франції звернулася неурядова організація Amnesty International [9]. Європейська комісія у ситуації з видворенням ромів із Франції посилає нейтральну позицію. Ще одним прикладом обмеження прав людини внаслідок упередженого ставлення уряду країни до осіб у зв'язку з їх походженням є те, що у травні 2009 р. італійська влада поставила під загрозу життя багатьох мігрантів з Північної Африки, що звернулись з проханням про надання їм притулку, які перебували на переповнених судах. Оцінка їхніх потреб у захисті не проводилася, і судна відправляли назад до Лівії, де процедура надання притулку не діє [10].

До негативних явищ, що супроводжують процеси глобалізації, слід віднести також посилення етнічних та міжнаціональних конфліктів, поширення тероризму. Такі явища, з одного боку, самі по собі посягають на природні права людини (право на життя, здоров'я та ін.), з іншого боку — спонукають держави до визначення певних обмежень прав людини (наприклад ускладнюється порядок вільного пересування).

І тут питання забезпечення прав людини постає дуже гостро, адже досить часто під приводом захисту прав народів, націй можуть порушуватись індивідуальні права людини [11]. Тому дуже важливим є чітко розмежувати, в яких випадках та якою мірою допустимим є обмеження індивідуальних прав людини, і необхідно, щоб правила встановлення обмежень мали універсальний характер.

Обмеження, що виникають у зв'язку із забезпеченням прав усього людства, а також із прагненням держав до стійкого розвитку — це обмеження, спрямовані на попередження та подолання глобальних проблем, на створення належних умов життя для майбутніх поколінь.

Дане питання є чи не найскладнішим серед питань, що стосуються обмежень прав людини в сучасних умовах. Перш за все це пояснюється складністю таких категорій, як «загальне благо», «стійкий розвиток».

В умовах глобалізації поняття «загальне благо» постає як правова категорія, яка виражає наявність умов для рівно справедливої реалізації блага кожного [12]. При цьому слід розуміти, що прагнення до загального блага передбачає деякі обмеження для реалізації прав кожного окремого індивіда. Однак необхідно зазначити, що ідея досягнення загального блага у світі є утопічною. Якщо ж розглядати можливість створення держави загального достатку не у національному форматі, а у якості національної держави, то ми стикаємося з іншою проблемою — така держава підтримує власних громадян, залишаючи поза увагою іноземців [13].

За визначенням Генеральної Асамблеї ООН, стійкий (сталій) розвиток (англ. sustainable development) — це такий розвиток суспільства, який забезпечує задоволення потреб нинішнього покоління без завдання шкоди майбутнім поколінням для можливостей задовольнити їх власні потреби [14].

Ми не ставимо за мету здійснення детального аналізу вказаних термінів. Проте слід розуміти, що з метою забезпечення загальнолюдських потреб, подолання глобальних проблем та створення умов для розвитку людства, права та свободи людей, що живуть нині, повинні дещо обмежуватись. Найважливіше віднайти сьогодні оптимальний рівень обмеження прав людини, необхідний для забезпечення умов існування майбутніх поколінь.

Обмеження, пов'язані із економічною та фінансовою нерівністю — це обмеження, що виникають у зв'язку із відсутністю у особи матеріальної можливості задоволення своїх прав.

На жаль, глобалізація обумовлює посилення нерівності між багатими та бідними, при цьому можливість особи реалізувати свої права досить часто залежить від матеріальних чинників. Слід погодитись із думкою М. М. Марченка щодо того, що глобалізація не вирішує проблему соціальної і, тим паче, матеріальної рівності людей. Навіть більше того — глобалізація породжує крайнощі у сфері матеріальної нерівності [15]. Тому національній державі важливо забезпечити рівні можливості громадян щодо

набуття та використання основних прав (наприклад надання безкоштовної медичної допомоги у державних лікарнях).

Ту саму ситуацію ми можемо спостерігати на міжнародній арені — величезна прірва між економічно розвиненими державами та державами «третього світу» обумовлює не тільки обмеження, а й взагалі відсутність багатьох життєво необхідних прав у громадян «відсталих» країн. Дана ситуація також потребує негайного вирішення. Проте, на жаль, сьогодні можна спостерігати лише декларативні наміри розвинутих країн (які входять до Великої Двадцятки, наприклад) допомагати економічно слабким країнам.

Обмеження, що виникають у результаті впливу транснаціональних корпорацій — це обмеження, що виникають у зв'язку з умовами, які диктують урядам глобальні корпорації.

Важко не погодитися, що значний вплив на держави справляють транснаціональні корпорації (яким держави делегують реалізацію певної частини своїх національних інтересів), які можуть впливати на політичні рішення уряду держави та на становище з правами людини зокрема [16].

Якщо знову звернутися до досліджень Amnesty International, то ми з'ясуємо, що за результатами аналізу стану захищеності прав людей у 2010 р., вказана організація резюмує, що міжнародне право поширилося і на економічні інтереси великого бізнесу, захищаючи їх цілим спектром міжнародних угод у га-

лузі інвестицій та торгівлі, на сторожі яких стоять механізми, що забезпечують їх дотримання. У той час, як діловим колам вдалося змусити закон працювати на себе, люди, найбільш постраждалі від їх діяльності, могли лише спостерігати за тим, як закон і його захисні механізми відступали перед могутністю корпоративної влади. Ослаблення державного нагляду, потреба в залученні іноземних інвестицій, а також умови торговельних та інвестиційних угод — всі ці фактори зменшували ступінь захисту, який закон може надати людям, чие життя виявилось під впливом діяльності комерційних підприємств, особливо в країнах, що розвиваються. У сучасній економіці ділові кола здійснюють глобальні операції, але верховенства закону в глобальному масштабі немає [17]. Як ми бачимо, досить часто економічні інтереси транснаціональних корпорацій стають більш пріоритетними, ніж права та інтереси людини. Це говорить про необхідність посилення ролі національної держави на міжнародному економічному просторі, а також про необхідність функціонування наддержавних органів, які б контролювали і, можливо, певною мірою обмежували діяльність транснаціональних корпорацій.

Відповідно, кожна із запропонованих груп обмежень прав людини потребує подальшої наукової розробки з метою визначення оптимальних шляхів удосконалення їх нормативного закріплення як на глобальному та міжнародному рівнях, так і на рівні окремої держави.

ПРИМІТКИ

1. Право и права человека в условиях глобализации : матер. науч. конф. / подгот. Н. В. Колотова // Государство и право. — 2006. — № 2. — С. С. 111.
2. Смирнова Е. С. Проблемы правового статуса иностранцев в условиях глобализации : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : 12.00.10 / Е. С. Смирнова. — М., 2009. — С. 35.
3. Матузов Н. И. Теория государства и права : учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. — М. : Юристъ, 2004. — С. 115.
4. Комарницький Д. С. Функціональна особливість сучасної держави: захист прав, свобод та законних інтересів людини / Д. С. Комарницький // Держава і право. — 2009. — Вип. 46. — С. 53.
5. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Осинська. — К., 2010. — С. 8.
6. Стеценко С. Обмеження прав людини в діяльності органів виконавчої влади / С. Стеценко // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. XII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 9—10 лютого 2006 р.) — Л. : Юрид. фак. Львівського нац. ун-ту імені Івана Франка. — 2006. — С. 179.

7. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Осинська. — К., 2010. — С. 116.
8. Права людини в сучасному світі: Доповідь Amnesty International 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://thereport.amnesty.org/ru>.
9. Офіційний сайт Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/france-must-end-stigmatization-roma-and-travelers-2010-08-27>.
10. Права людини в сучасному світі: Доповідь Amnesty International 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://thereport.amnesty.org/ru>.
11. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2009. — С. 363—366.
12. Лапаева В. В. Права человека в условиях глобализации / В. В. Лапаева // Право и политика: научные очерки. — М. : РАП, 2009. — С. 74.
13. Такікава Х. Виправдання держави загального достатку в добу глобалізації. До питання про комплексні кордони / Хіорхіде Такікава // Проблеми філософії права. — Київ—Чернівці : Рута, 2008. — Т. IV—V. — С. 24.
14. Report of the World Commission on Environment and Development [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>.
15. Марченко М. Н. Знач. праця. — С. 363—370.
16. Удовика Л. Антропологічні проблеми права під впливом глобалізаційних процесів / Лариса Удовика // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 6. — С. 6.
17. 8. Права людини в сучасному світі: Доповідь Amnesty International 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://thereport.amnesty.org/ru>.

Васечко Людмила. Ограничение прав человека в условиях глобализации: проблемы теории и практики.

В статье рассмотрено понятие ограничения прав человека. Определены основные группы ограничений прав человека, возникновение которых связано с процессами глобализации.

Ключевые слова: права человека, ограничения прав человека, глобализация.

Vaschko Lyudmila. Limitation of human rights in the globalization: problems of theory and practice.

The concept of limitation of human rights is studied in the article. The main groups of human rights restriction, associated with the processes of globalization, are analyzed.

Key words: human rights, restrictions of human rights, globalization.